

Statárium és rendkívüli bírászkodás Magyarországon a világháborúk idején (1912-1945)

A rögtönbírászkodás (statárium) fogalmának két jelentése van. Tágabb értelemben azon kivételes *állapotot* jelenti, melyben – meghatározott feltételek bekövetkezése esetén – rendkívüli rendszabályok alkalmazása válik szükségessé, illetve rendkívüli jogi szabályozás alkalmaztatik; szűkebb értelemben pedig az ezen állapotot szabályozó jogi *normák* rendszerére utal.¹ A kivételes állapotnak ugyan csak egyik megnyilvánulási formája a statárium, azonban annak a többi lehetséges reprezentációja (hadiállapot, ostromállapot stb.) is lényegét tekintve a statárium jellegzetességeivel bír, így a rögtönbírászkodási jogszabályoknak és a statáriális helyzetnek a főbb tulajdonságai nem sokban térnek el az utóbbiak fontosabb attribútumaitól.² Jelen tanulmány a következők-

---

* Dr. Tóth J. Zoltán, dékán, egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest

¹ A rögtönbírászkodás (statárium) meghatározására a magyar büntetőjogi szakirodalomban számos kísérlet született, melyeknek tulajdonképpen egyetlen közös jellemzője annak kiemelése, hogy a rendes anyagi jogi és eljárási szabályok helyett – bizonyos feltételek bekövetkezése esetén – meghatározott bűncselekmények elkövetői rendkívüli anyagi jogi normák alapján és rendkívüli eljárás keretében vonhatók büntetőjogi felelősségre. Így például statárium alatt „azon eljárást kell érteni, midőn mellőztével a’ törvényes perlekedési ünnepélyességeknek, rövid idő alatt, bizonyos szabályok szerint valamely nagyobb gonosztevőn a’ halálbüntetés végrehajtatik” (Szokolay István: Büntetőjogtan a’ codificatio és tudomány legújabb elvei szerint, különösen bíránk ’s ügyvédek számára. Heckenast Gusztáv, Pest, 1848, 348. o.); vagy „a rögtönbírósi eljárás alatt azon törvényes cselekvények foglalatát értjük, a melyek a közbiztonságnak bizonyos büntettek elharapódzása általi veszélyeztetése folytán szükségessé vált rendkívüli büntető intézkedéseknek, a rendes büntető eljárástól eltérő szabályok szerinti érvényesítését eszközlik (KAUTZ Gusztáv: A magyar büntető jog és eljárás tan könyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger, Pest, 1873, 523. o.); esetleg az „a büntetőeljárás egyik formája, amelyet rendkívüli közállapotok idején az elharapódzott bűncselekményekre alkalmaznak és amellyel egyúttal a rendes büntetőjog szabályaitól eltérő (anyagi) büntetőjogi szabályok alkalmazása is jár együtt” (HELLER Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1945, 392. o.); stb.

² Azok tárgyalását így nemcsak azért mellőzzük, mert azok jelen írásnak nem tárgyai,

ben csak a hazánkban bevezetett (illetve egyes esetekben csupán bevezethetővé tett) rögtönbíráskodásra vonatkozó (anyagi jogi és eljárásjogi) szabályozással, annak is a XX. századi történetével foglalkozik, ahol azonban az szükségesnek látszik, kitér más *extra ordinem* rendelkezések (így elsősorban a gyorsított eljárásra vonatkozó jogi normák) bemutatására is.

A statáriumra irányadó XX. századi szabályozás (írásunk tárgya) a legkiterjesztőbb módon értelmezve is mindössze fél évszázadot (1912-1961) ölel fel, azonban semmiképpen sem előzmények nélküli. Bár az 1912 előtti rendelkezések bizonyos tekintetben különböztek az ezt követő fél évszázad statáriális normáitól, azonban nélkülük ez utóbbiak sem érthetők meg; így a következőkben először vázlatosan bemutatjuk, hogy milyen lépéseket tett meg a magyar rögtönbíráskodási jog addig, amíg eljutott a (kifejezetten csak időbeliségét tekintve) „modern” szabályozáshoz; ezt követően pedig részletesen ismertetjük azokat a rendelkezéseket, amelyek az első világháború kitörését közvetlenül megelőző évektől a II. világháború végéig a statárium lehetővé tételére vagy konkrét alkalmazására vonatkozó jogi szabályozást tartalmaztak. (Ugyanakkor a II. világháborút követő, önmagában is változatos rendkívüli bíráskodási formákkal, beleértve a II. világháború utáni statáriális rendelkezéseket és rögtönbíráskodási gyakorlatot is, terjedelmi és tematikai okokból nem foglalkozunk.)

I. A rögtönbíráskodás kialakulása és a modern statárium XIX. századi előzményei

I.1. A „cirkálás” és a statárium a XVII. és XVIII. században, illetve a XIX. század első felében

A statáriális (rögtönítélő) eljárás vagy „talponálló” per (*processus iudicii statarii, processus summarissimus*, Erdélyben elterjedt elnevezéssel: „tüsténtes per”) legkorábbi magyarországi előzménye a XVII. században kialakult „cirkálás” intézménye volt, amikor is a közrend és közbiztonság megrendülése idején (például rablóbandák fosztogatása esetén vagy háborús években) a vármegyei közgyűlés eseti felhatalmazása alapján az alispán néhány szolgabíróval és esküdttel (néha pedig egymaga, a helyi nemesek közül bírótársakat választva) mint

---

hanem azért is, mert önálló bemutatásuk – a lényegi hasonlóság okán – szükségtelen.

rendkívüli bíróság járta azokat a vidékeket, ahol a bűnözés gyors és hatékony felszámolására égető szükség volt, és faluról falura menve ítélkezett az elfogott gonosztevők felett. A cirkáló bíróság által kiszabott büntetés ilyenkor rendszerint azonnali akasztásra szolt, mégpedig mindazokban az (akár meglehetősen csekély súlyú) ügyekben, amelyekben a vármegyei közgyűlés azt feljogosította eljárni. Ebből a cirkálásból alakult ki a XVIII. század második felére a statáriális eljárás, amely ekkor még szokásjogi alapon (de királyi engedéllyel) tette lehetővé egyes elharapózott és veszélyes bűncselekmények elkövetőinek meghatározott területeken való, a rendes szabályoktól eltérő, „rögtönös” felelősségre vonását. Ez az eljárás a XVIII. század végére annyira elterjedt és a vármegyei szokásjogoknak annyira mélyen a részévé vált, hogy azt még II. József büntetőjogi reformszabályozása, az 1787-ben királyi pápens útján hatályba léptetett, közönségesen csak „*Josephinának*” nevezett büntető kódex sem szüntette meg (sőt, 1790. évi visszavonásáig kifejezetten rendelkezett az „álló ítéletre” vonatkozó szabályokról is).

A rögtönbíráskodás első (magyar) törvényi szabályozása 1808-ban született meg, ám még nem a polgári, hanem csak a katonai büntetőjog terén. Ekkor került sor ugyanis a katonai deliktumok kompilációjára az 1808. évi XI. törvénycikkkel, melynek 17. §-a a legsúlyosabb cselekmények esetében a statáriális eljárást is lehetővé tette, ha az „a közbiztonság fönntartása okából” elkerülhetetlennek látszott. A rögtönítélő bíróság legalább hét, de legfeljebb tizenegy tagú kellett, hogy legyen, amelyben tiszteknek és közkatonáknak vegyesen kellett részt venniük. E különleges törvényszék (a kihirdetés után azonnal végrehajtandó) halálos ítéletet is hozhatott, de csak akkor, ha mind ebben, mind a katonai bíróság hatáskörének kérdésében egyhangúlag egyetértettek.

A polgári rögtönbíráskodást 1813-ig tisztán a szokásjog, azt követően pedig különböző helytartótanácsi rendeletek, illetve királyi leiratok szabályozták. Ezek közül az első a Helytartótanács által 1813. február 23-án 4783. számon közzétett királyi leirat volt, mely elsőként szabályozta kódex-jelleggel a statárium elrendelésének, kihirdetésének és megszűnésének feltételeit, továbbá azon deliktumokat, melyekre statárium hirdethető, illetve azon eljárást, mely szerint a statárium alá vont büntettek feltételezett elkövetőit felelősségre kell vonni, és amelyek szerint – bűnösségük megállapítása esetén – rajtuk a kiszabott büntetést végre kell hajtani. Ez a rendelet egyebek mellett kimondta, hogy bármely vármegye csak akkor rendelhet el statáriumot, ha erre a nádortól vagy (tipikusan) a királyi helytartótanács elnökétől engedélyt kap, és ha

azt az engedély megérkezése után 14 napon belül közhírré teszi (kihirdeti). A bűnözés helyzetéről a vármegye háromhavonként be kellett, hogy számoljon a helytartótanácsnak, amely ez alapján felülvizsgálta az engedély szükségességét, és adott esetben (ha a közbiztonság ezen idő alatt helyreállt) visszavonhatta azt; de egyébként is egy év után a rendkívüli állapot megszűnt, hacsak a vármegye kifejezetten meg nem hosszabbította azt.

A rendkívüli állapot kihirdetését csak meghatározott bűncselekmények üldözésére lehetett kérni, így rablásra, rablógyilkosságra, útonállással elkövetett fosztogatásra és szándékos gyújtogatásra. Rögtönítelő eljárásnak ezen büntettek elkövetői közül is csak azokkal szemben lehetett helye, akiket vagy tetten értek, vagy akik elfogatásuk során a letartóztatással szemben fegyveresen ellenálltak. Az eljárás maga a letartóztatástól számított legfeljebb három nap alatt meg kellett, hogy induljon, és a megindulástól (a statáriális tárgyalás megnyitásától) számított 24 óra alatt be kellett, hogy fejeződjön, ellenkező esetben az ügyet át kellett tenni a rendes bírósághoz. A statáriális bíróság öt tagból állt, akik csak kétfajta ítéletet hozhattak: vagy halálra ítélték a vádlottat (ehhez egyhangú döntés szükségeltetett), vagy felmentették őt. Ha nem volt egyhangú a határozat, akkor megint csak a rendes bíróság vette át az ügyet. A halálos ítélet meghozatalát követően legfeljebb három órán belül a kivégzést végre kellett hajtani, a holttestet pedig elvileg a statárium teljes ideje alatt, a gyakorlatban három napig az akasztófán kellett hagyni „elrettentő példaadás” végett, ezt követően pedig az akasztófa mellé kellett elföldelni. 1846. május 19-én e szabályzatot megerősítették (HI. 27822. sz.), bár néhány apróbb kiegészítést és módosítást eszközöltek benne (így például az ítéletet az összeülő statáriális bíróságnak nem 24 óra, hanem 3 nap alatt kellett meghoznia).

1.2. A rögtönbíráskodás 1848-1900 között

Az 1848/49-es szabadságharc alatt kettős jogrendszer érvényesült: a magyar ellenőrzés alatt maradt területeken új statáriális szabályokat alkottak, míg a tényleges osztrák uralom alá kerülő részeken egyrészt fennmaradt (némileg módosítva) az 1846-os polgári rögtönbíráskodás, másrészt felállították a haditörvényszékeket (*Kriegsgerichten*), amelyeket felruháztak nemcsak a sommás haditörvényszéki eljárás, hanem a rögtönbíráskodás jogával is. A magyar kormányzat ellenőrzése alatti területeken Szemere Bertalan belügyminiszter már 1848. június

12-én kihirdette az egész ország területére a statáriumot (melynek jogi alapja ugyancsak az említett 1846-os helytartótanácsi rendelet volt); július 19-én pedig egyes, főként délvidéki megyékben kinyilvánította az ostromállapotot. Ezzel együtt rögtönítélő haditörvényszékeket állítottak fel, melyek hatáskörét a polgári elkövetőkre is kiterjesztették, és amelyek – az osztrák szabályozást átvéve – tisztek ügyében 14, legénységi és polgári ügyekben pedig 8 fős tanácsokban ítéleztek. Ezek a rögtönítélő haditörvényszékek a terhelt bűnösségének egyhangú megállapítása esetén szintén kizárólag halálbüntetést szabhattak ki, melyet három órán belül végre kellett hajtani, egyhangúság hiányában pedig itt is rendes bírósági útra kellett utalni az ügyet.

A debreceni országgyűlés által 1949. február 13-án elfogadott 1849. évi I. tc. (az ún. „vésztörvény”) a hazaárulás, az ellenség segítése, az ellenséggel szövetkezés és a magyar honvédelem gyengítése fogalomkörébe vonható elkövetési magatartásokat statáriális eljárás keretében halállal rendelte büntetni, kivéve ha azokat 18 éven aluli személyek, örültek vagy terhes nők valósították meg. Azokat a területeket, ahol e törvény rendelkezéseinek alkalmazása szükségesnek mutatkozott, a Honvédelmi Bizottmány határozta meg, és ugyancsak a Honvédelmi Bizottmány nevezte ki a vésztörvényszékek tagjait. Tettenérés esetén e bűncselekmények elkövetőit bárki elfoghatta, ezt követően pedig a terheltet 24 órán belül bíróság elé kellett állítani, amely legfeljebb háromszor 24 óra alatt ítéletet kellett, hogy hozzon. Ha a vád alá vont személyt a vésztörvényszék egyhangúlag bűnösnek találta, akkor kizárólag halálra ítéelhette, amely ítéletet „mindenkor puskapor és golyó által”, az ítélet meghozatalától és az azt követő azonnali kihirdetéstől számított három órán belül kellett végrehajtani, és amely ítélettel szemben semmiféle jogorvoslatot igénybe venni vagy kegyelmi kérvényt előterjeszteni nem lehetett. 1849 márciusa és júniusa között 18 ilyen rendkívüli bíróságot állítottak fel, melyek összesen 122 halálos ítéletet hoztak, ezeket azonban júniusban megszüntették, és helyettük egy országos központi vésztörvényszéket hoztak létre; ám ez utóbbi mindössze két ügyben járt el, ítéletet ezekben sem hozott, július 20-a körül pedig Görgey kezdeményezésére tevékenységét formálisan is beszüntette.

Az osztrák fennhatóság alatt levő területeken egyrészt megmaradt a polgári statárium, másrészt királyi felhatalmazás alapján vagy maga Jellasics, Windischgrätz, Welden, illetve Haynau, vagy különböző szintű katonai parancsnokok adtak ki statáriális rendelkezéseket. Ezek közül a legfontosabb a teljhatalommal felruházott Haynau 1849. július

1-jei győri proklamációja volt, melynek alapján, ugyancsak Haynau rendelkezésére, már másnap felállították a különleges haditörvényszékeket, amelyek feladatává a forradalomban és szabadságharcban résztvevő vagy részt vett személyek felelősségre vonását tették. E bíróságok a katonai büntetőjog alkalmazásával (vagy „csak” sommás, vagy rögtönbíróági eljárásban) döntően állam elleni bűncselekmények (hazaárulás, hűtlenség, lázadás stb.), illetve a legkülönbözőbb, az osztrák vagy az orosz sereg ellen irányuló cselekmények miatt ítélték halálra és végeztették ki egyrészt az 1848/49-es események irányítóit, másrészt a szabadságharc leverését súlyosan veszélyeztető magatartások elkövetőit, ám tevékenységük kiterjedt azon államellenes tevékenység megtorlására is, amelyet a „felségárulók” a szabadságharc leverése után valósítottak meg. Emellett a szabadságharc alatt a magyar honvédségben szolgált, majd a fegyverletétel után az osztrák hadseregbe besorozott és onnan megszökött személyekkel, illetve azok segítőivel és felbujtóival szemben Haynau külön is elrendelte a rögtönbíráskodást, amely eljárások lefolytatását ugyancsak a haditörvényszékek hatáskörébe utalta. Ezek a rendkívüli bíróságok összesen ötszáznál biztosan több, de pontosan nem ismert számú halálos ítéletet hoztak, és jóval több mint száz esetben a halálos ítélet tényleges végrehajtása is megtörtént.³ Az osztrák katonai jog polgári alkalmazása és a katonai statárium 1854. május 1-jén ért véget, amikortól egy április 11-i bel- és igazságügyi miniszteri rendelet megszüntette Magyarországon az ostromállapotot.

A polgári rögtönbíráskodás ugyanakkor ezekben az években is érvényben volt, és 1854 után is érvényben maradt, mégpedig lényegileg az 1846-os szabályozás alapján; azt mindössze néhány, kisebb mértékű, az eljárás jellegét nem befolyásoló módosítás érintette.⁴ A most már

---

³ Kecskeméti Károly levéltári kutatásaira alapozva körülbelül százötven kivégzett politikai és katonai vezetőről beszél, míg Mezey Barna nem egészen 120 kivégzésről ír. Vö.: KECSKEMÉTI Károly: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerezi Klára (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 53. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1996. 84–104.; valamint MEZEY Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. *Jogtudományi Közöny*, 1999/11. 457–466.) Az egyébként, hogy a megtorlás áldozatai nem voltak 120–150-nél többen, részben – meglepő módon – épp magának Haynauknak volt köszönhető, aki miután megtudta, hogy le akarják őt teljhatalmú parancsnoki és kormányzó-i pozíciójából váltani, 1850. március 5-én több mint négyszáz elítéltnak adott kegyelmet.

⁴ Ezek közül a legfontosabb a HI. 87781. sz. helytartótanácsi rendelet (1862), illetve „a m. kir. igazság- s belügyi ministereknek 1868. évi november 5-én 6400. sz. a. kelt rendelete” volt.

nem az igazságügyi, hanem a belügyminiszter által elrendelhető (és elrendelés esetében a törvényhatóság elnöke által kihirdetendő) rögtönbíráskodás lehetősége ezen 1868-as rendelet alapján formálisan egészen 1900. január 1-jéig, a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc., vagyis Magyarország első büntetőeljárás törvénykönyvének életbe lépéséig tartott, amelynek 590. §-a kimondta, hogy „jelen törvény életbeléptével a törvényeknek, rendeleteknek, szabályoknak és a szokásjognak e törvénnyel ellenkező megállapításai hatályukat veszítik”. Ezzel ért véget az írott jogi szintű statáriális szabályozás addigi mintegy egy évszázados története, hogy azután csakhamar, újabb formában, ismét megjelenjen.

II. Statáriális szabályozás az I. világháború előtt és alatt

A rögtönbíráskodás a XX. században a jogi rendelkezések szintjén 1912-ben, gyakorlati alkalmazását tekintve pedig 1914-ben jelent meg, hogy azután fél évszázadon keresztül a jogi gyakorlat szerves, sőt megszokott részévé váljon. A XX. századi statárium elsősorban abban tért el a XIX. századitól, hogy azt immáron nem a köztörvényes bűnözők békeidőben elkövetett bűncselekményeinek rendkívüli mértékű elszaporodása miatt, hanem kifejezetten háborús vagy (ellen)forradalmi helyzetben, továbbá mindezek veszélyének kialakulásakor vették igénybe, illetve elsősorban ezekre az esetekre tették az alkalmazását lehetővé – természetesen akár *extra ordinem* (tipikusan állam elleni vagy az állam létérdekeit sértő, illetve katonai) deliktumok, akár súlyos (vagy az adott rendkívüli helyzetben annak tartott) köztörvényes bűncselekmények esetében.

A statárium lehetőségéről rendelkező XX. századi normák sorát 1912-ben három törvény nyitja: a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról, illetve a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII., illetve XXXIII., parallel vagy ikertörvénycikk, valamint a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikk.⁵

---

⁵ Az előbbi két törvényt azért nevezhetjük párhuzamos törvényeknek, mert az előbbi a hadseregi (a közös osztrák-magyar hadseregre és a haditengerészetre vonatkozó), az utóbbi pedig a honvédi (a magyar honvédség tagjaira irányadó) büntetőbíráskodási szabályokat tartalmazta ugyan, ám e szabályok a kétfajta haderőre (a nagyon kevés értelemszerű eltérés kivételével) ugyanazok voltak, olyannyira, hogy még a paragrafusok és a bekezdések számozása is egyforma volt, tartalmukról, a legtöbbször szó sze-

II.1. A „parallel” katonai törvénycikkek

Ami a katonai ikertörvényeket illeti, az általuk büntetni rendelt katonai bűncselekmények vonatkozásában a haditörvényszék mondatik ki illetékesnek; a militáris deliktumok miatt indult rögtönbírósi eljárásra pedig a haditörvényszék eljárásának általános rendelkezéseitől eltérő, speciális processzuális szabályozás lesz irányadó, melyet a parallel törvények a XXVI. fejezetükben szabályoznak. A törvények a statáriális eljárás alá tartozható bűncselekményeknek három fajtáját különböztetik meg. Az elsőbe azon katonai büntettek tartoznak, amelyeknek esetében a rögtönítélő eljárásnak a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül helye lehet. Ekkor az illetékes parancsnok maga dönt arról, hogy az ilyen cselekményt elkövetett katonák egyedi büntetőügyeiben elrendeli-e a statáriális eljárást, vagy nem. E büntettek a függelemsértés, a zendülés, a gyávaság, a fegyelem- és rendhárborítás, a jogosulatlan toborzás és a kémkedés. A második csoportba azon deliktumok tartoznak, amelyek elkövetőivel szemben csak a rögtönítélő bíráskodás előzetes kihirdetése után lehet ilyen eljárást lefolytatni, de a kihirdetés a törvények alapján ekkor is az illetékes parancsnok joga, amellyel bármikor élhet, ha azt szükségesnek tartja. Ezek a bűncselekmények a lázadás, a szökés, az esküvel fogadott katonai szolgálati köteletség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, a lázongás és az elharapózott fosztogatás. Végül a harmadik kategóriába tartoznak a gyilkosság, a rablás, a gyújtogatás, valamint az idegen tulajdonnak gonoszszágból rongálásával elkövetett nyilvános erőszakoskodás, amelyek esetében a hadügyminiszter dönthet a statárium kihirdetéséről, bár e jogát szintén átruházhatja az illetékes parancsnokra. Azonban a 435. § (2) bekezdése szerint „rögtönbíráskodás kihirdetésének ezekben az esetekben csak akkor van helye, ha a felsorolt büntettek oly fenyegető módon harapóznak el, hogy a fegyelem csorbulásának vagy a közbiztonság veszélyeztetésének, vagy az állam hadi erejét fenyegető bűncselekmények szélesebb körű elterjedésének megakadályozása végett elrettentő példaadás válik szükségessé”.

Az illetékes parancsnok által kiadott, a rögtönbíráskodás kihirdetését elrendelő parancsnak tartalmaznia kell „1. azoknak a büntetteknek megjelölését, a melyek miatt és azokat a katonai kötelekeket vagy azo-

---

rint azonos szövegezésükről nem is beszélve. Éppen ezért a következőkben e két törvényt nem is választjuk külön, hanem mint egységes jogszabályról fogunk róluk beszélni.

kat a kerületeket, a melyekre a rögtönbiráskodást elrendelték; 2. azt a felhívást, hogy az ily büntettek elkövetésétől mindenki óvakodjék, és 3. azt a figyelmeztetést, hogy mindenki, a ki a kihirdetés után ily büntettet követ el, rögtönítelő eljárás alá kerül és halállal bünhődik; e mellett meg kell jelölni a halálbüntetés nemét”.⁶ Terhes nők, elmebetegségek és súlyos betegségben szenvedő egyének nem állíthatók rögtönítelő bíróság elé.⁷ Az eljárás azon a kerületen belül, ahol a statáriumot kihirdették, bárhol és bármikor, akár az éjszakai órákban és a szabad ég alatt is lefolytatható, melyre a bíróság elé állítástól számítva mindössze háromszor huszonnégy óra áll rendelkezésre. A rögtönítelő bíróság ítéletéhez egyhangú szavazatra van szükség; ha ez a bűnösséget mondja ki, akkor a büntetés csak halál lehet,⁸ amelyet „a halálra előkészülés végett adott megfelelő határidő letelte után, rendszerint két órán belül”⁹ kell végrehajtani. Nagyon fontos szabály, hogy „ha a rögtönítelő bíróság magát illetékesnek nem tartja, vagy ha büntető ítélet csak abból az okból nem hozható, mert egyhangú határozat nem jött létre, vagy ha a terhelt ellen súlyos gyanuok forognak fenn arra nézve, hogy a terhelt rött bűncselekményt elkövette, de bűnösségének bizonyítása a törvényes határidőn ... belül lehetetlen, vagy ha a tárgyalás alatt derül ki, hogy a terhelt a 415. §-ban megjelölt valamely állapotban¹⁰ van, végül ha a törvényes határidőn belül ítéletet hozni egyáltalában nem lehet, a rögtönítelő bíróság úgy határoz, hogy további rögtönítelő eljárásnak nincs helye”;¹¹ ilyenkor a rendes büntető per indul meg.¹² Végül „mihelyt a rögtön-

---

⁶ 437. §

⁷ Ezenkívül, ha a terhelttel szemben az adott, elvileg rögtönítelő bírászkodás alá tartozó bűncselekmény miatt a rendes eljárást már megindították, akkor rögtönítelő bírászkodásnak az adott deliktum kapcsán vele szemben többé szintén nincs helye.

⁸ Ez alól két kivétel van: egyrészt húszévesnél fiatalabbakkal szemben halálbüntetést nem lehet kiszabni, másrészt „ha a halálbüntetésnek egy vagy több, a büntetésre legméltóbb egyéneknél fogatosított végrehajtása a nyugalom és a rend helyreállítására szükséges elrettentő példát már megadta, fontos okokból, a kevésbé bűnös résztvevőkre” [444. § (3) bek.] halálbüntetés helyett szabadságvesztés alkalmazható. E szabadságvesztés tartama mindkét esetben ugyanaz: kötél általi halálbüntetés helyett tíz évtől húsz évig terjedhető súlyos börtön, agyonlövés által végrehajtott halálbüntetés helyett pedig öt évtől tíz évig terjedhető egyszerű vagy súlyos börtön.

⁹ 446. § (3) bek.

¹⁰ Súlyos betegség, elmebetegség, terhesség.

¹¹ 447. § (1) bek.

¹² A rögtönítelő eljárás egyéb szabályai a következők. „A rögtönítelő eljárás megindítása iránt a katonai ügyész akképen intézkedik, hogy az illetékes parancsnoktól nyert parancsot a hadosztálybíróhoz haladéktalanul átküldi. Ez a bíróság köteles mindjárt

biráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön foganatosított végrehajtásával az elrettentő példa már megadatott, a rögtönbiráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanolyan módon kell kihirdetni, mint a rögtönbiráskodás elrendelését”.¹³ A megszüntetésre az illetékes parancsnoknak akkor van joga, ha a statáriumot ő rendelte el, a hadügyminiszter viszont az akár általa, akár az illetékes parancsnok által elrendelt rögtönbíráskodást megszüntetheti. (Meg kell még jegyezni, hogy a hadrakelt sereg részben a fentiekől eltérő szabályok vonatkoztak,¹⁴ ezek részletezésétől azonban eltekintünk.)¹⁵

---

e parancs beérkezte után a legnagyobb gyorsasággal intézkedni az iránt, hogy a rögtönítelő bíróság összeüljön és hogy a rögtönítelő bíróság biztonsága és a halálbüntetés esetleges végrehajtása végett szükséges fedezet és végrehajtó csapat rendelkezésre álljon és köteles gondoskodni arról, hogy a rögtönbíráskodás megtartására kijelölt helyen a szükséges hivatalos felszerelés készenlétben, egy orvos és esetleg a hóhér jelen legyen és hogy ha a halálbüntetés mondatnék ki, annak végrehajtását semmi se akadályozza.” (440. §) „Sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye, ellenkezőleg az egész eljárás elejétől végig az együttülő rögtönítelő bíróság előtt és ha csak lehet, félbeszakítás nélkül folyik le.” [441. § (1) bek.] „A terhelt védőt választhat... Ha a terhelt e jogával nem él, vagy ha a választott védőt a tárgyalásra azonnal meghívni lehetetlen, a bíróság hivatalból rendel védőt. Ha e célra alkalmas jogtudó egyén nem áll azonnal rendelkezésre, katonaiállományú tisztet kell védő gyanánt kirendelni.” [442. § (2) bek.] „A tárgyalás azzal kezdődik, hogy a katonai ügyész vádirat felolvasása helyett a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja. Az eljárás rendszerint annak a tettek bizonyítására szorítkozik, a mely miatt a rögtönítelő eljárást megindították; a katonai ügyész indítványára azonban kiterjeszhető más oly cselekményekre is, a melyek rögtönítelő eljárás alá tartoznak, ha ennek következtében a rögtönítelő eljárást meghiusító késedelemről tartani nem kell. A terhelt egyéb bűncselekményét figyelmen kívül kell hagyni. A bűntársak és a bűnrészesek kipuhatólását sem kell ugyan szem elől téveszteni, de e miatt a vádlott ellen az ítélet meghozását és végrehajtását elhalasztani nem szabad. A bizonyító eljárás befejeztével a katonai ügyész annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a vádlott és védője felel és ha a katonai ügyész még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a vádlottat és védőjét illeti.” (443. §) Az ítéletet a bíróság zárt tanácskozást követően hozza meg, amelyet nyilvánosan hirdet ki; az ítélettel szemben perorvoslatnak helye nincs. Ha az elítélt nem kapott kegyelmet, akkor lelkészt adnak melléje, majd a halálbüntetést – ahogy fentebb már szó volt róla – vagy kötéllel, vagy golyó által két órán belül végrehajtják.

¹³ 449. § (2) bek.

¹⁴ Lásd ehhez a XXVII. fejezetet! E külön rendelkezések közül mindazonáltal talán a legfontosabb az, hogy a halálbüntetést a hadihajókon mindig agyonlövással kellett végrehajtani, akkor is, ha az ítélet kötél általi halálra szólt.

¹⁵ A statáriális bíráskodás jelen szabályainak ilyen alapos és részletes kifejtését egye-

II.2. Az 1912-es „felhatalmazási törvény” és az I. világháborús statárium

A párhuzamos katonai törvényeknél is fontosabb szerepe volt azonban a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező 1912. évi LXIII. törvénycikknek; míg ugyanis előbbieik csak a katonákra (katonának minősülő személyekre) terjedtek ki, addig az utóbbi mindenkit érintett. E törvénycikk ugyanis felhatalmazta a kormányt, hogy háború idején, sőt már „a háború fenyegető veszélyének okából elrendelt előkészületek esetében” is különleges intézkedéseket tegyen, rendkívüli, a hadihelyzet miatt szükséges (vagy a kormány által annak tartott) szabályokat léptessen életbe, anélkül hogy azok megalkotásához kikérné az országgyűlés beleegyezését vagy akár csak véleményét is.¹⁶ A kormány (a „ministerium”) a felhatalmazás meglehetősen tág keretei közt szabadon határozhatta meg, hogy milyen intézkedéseket tegyen, azokat mikor léptesse életbe,¹⁷ illetve hogy hatályuk mely területre vagy területekre (esetleg az ország egészére) terjedjen ki. Ennek keretében a hadviselés érdekeit érintő bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonására irányuló eljárások főtárgyalását elvonhatta az esküdtbíróságok hatásköréből, és azok elbírálását a kizárólag hivatásos bírákból álló királyi törvényszékek hatáskörébe utalhatta; az esküdtbíróságok működését teljesen fel is függeszthette; továbbá elrendelhetette, hogy a katonai büntetőbíráskodás alá nem eső, de a hadviselés érdekeit érintő bűncselekményekre a gyorsított eljárást alkalmazzák, ennek kapcsán pedig azt is, hogy bizonyos büntetésekre¹⁸ bevezessék a rögtönbíráskodást.¹⁹

---

bekben az indokolja, hogy a későbbi törvények és rendeletek, melyek a rögtönítélő eljárást szabályozzák (bármely kurzus politikai érdekei is hívják azokat életre), gyakorlatilag ugyanezen rendelkezéseket foglalják jogszabályba, így az itt ismertetett előírások (néhány apróbb eltérést nem számítva) a későbbi évtizedek folyamán meghozott rögtönbírószági normákra is igazak lesznek.

¹⁶ A kormánynak mindössze utólagos beszámolási kötelezettsége [2. § (3) bek.] volt.

¹⁷ Erre legkorábban – a fentiek alapján – a katonai mozgósítás elrendelésével egy időben volt lehetősége, ám ha a háború az első intézkedések megtételétől számítva négy hónapon belül nem tört ki, akkor e rendelkezések a törvény erejénél fogva hatályukat veszítették, hacsak fenntartásukhoz az országgyűlés kifejezetten nem járult hozzá.

¹⁸ E deliktumok az 1912. évi LXIII. tc. 12. § 4. pontja értelmében a következők voltak: a hűtlenség, a lázadás, a gyilkosság, a szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntett, a rablás, a gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, valamint a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntette. (E bűncselekménycsoportnak a későbbi évtizedek folya-

A gyorsított eljárás (és ezzel együtt a rögtönbíráskodás) szabályait a törvény 31. §-ának felhatalmazása alapján az igazságügy-miniszter alkothatta meg, melyre azonban csak 1914-ben került sor, mégpedig az 1914. évi 12.002. I. M. E. számú rendelet által.²⁰ A gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályai²¹ a perek gyorsabb lefolyása érdekében némileg korlátozták a vádlottak jogait, de nem olyan mértékben, amely a jogbiztonságot vagy az igazságos ítélezést számottevően veszélyeztette volna;²² a rögtönbíráskodásra vonatkozó rendelkezések²³

---

mán még több jogszabály vonatkozásában is jelentősége lesz.)

¹⁹ A kormány már rögtön a háború elején (1914. július 27-én, vagyis a hadiállapot hivatalos beállta előtt egy nappal) élt mindhárom lehetőséggel, amikor is 26, határközeleli területen fekvő törvényszék területén vonta el a súlyosabb (gyorsított bünvádi eljárás alá tartozó) bűncselekmények elbírálásának jogát az esküdtszékektől, és utalta azokat a királyi törvényszékek hatáskörébe (1914. évi 5.486. M. E. számú rendelet); egyúttal ezen esküdtszékek működését teljesen fel is függesztette (1914. évi 5.487. M. E. számú rendelet); valamint e területeken életbe léptette a gyorsított bünvádi eljárás szabályait, amely egyúttal a rögtönbíráskodás bármikori kihirdetésének lehetőségét is maga után vonta (1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet). Mindhárom rendelet egyszerre, kihirdetésük napján, vagyis július 27-én hatályba is lépett, és ugyanez igaz a törvény 14. §-a alapján kiadott 1914. évi 5.491. M. E. számú rendeletre is, amely az e 26 törvényhatóság területén elkövetett bizonyos bűncselekmények (jogosulatlan toborzás, esküvel fogadott katonai szolgálati köteletség megszegésére csábítás vagy segítségnyújtás, kémkedés és az ellenséggel való más egyetértés büntette vagy a fegyveres erőnek vagy szövetséges csapatainak hátrányát vagy az ellenségnek előnyét célzó egyéb cselekmények, a katonai behívó parancs iránt engedetlenségre csábítás, valamint az ezen cselekmények útján elkövetett, szigorúbban megtorlandó cselekmények) vonatkozásában az egyébként polgári büntetőbíráskodás alá tartozó személyeket is katonai büntetőbíráskodás alá helyezte. Az előbbi három rendelet területi hatályát az 1914. augusztus 1-jén kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 5.735. M. E. számú rendelet további tíz törvényhatóság területére (az 1914. évi 5.488. M. E. számú rendelet hatályát pedig a magyar szent korona országainak egész területére), az 1914. augusztus 14-én kihirdetett és hatályba lépett 1914. évi 6.082. M. E. számú rendelet pedig ugyanezen fenti három rendelet hatályát még három másik törvényhatóság területére kiterjesztette.

²⁰ E rendeletet ugyancsak július 27-én hirdették ki, és ugyancsak azonnal hatályba lépett.

²¹ I. fejezet (1-24. §§)

²² Az 5. § például előírta, hogy „minden intézkedést a lehető legnagyobb sürgősséggel kell elrendelni és foganatosítani, tekintet nélkül a vasárnapokra és ünnepnapokra és a nap szakára”; a 6. § bármely bíróságnak illetékességet biztosított, amelyhez a királyi ügyész fordult; a 8. § lehetővé tette, hogy kötelező védelem esetében ügyvéd helyett ügyvédjelölt vagy más alkalmas jogtudó egyén is kirendelhető legyen. A 9. § kimondta, hogy vizsgálatnak nincs helye, csak nyomozásnak; a 10. § azt, hogy „a nyomozó eljárásban minden hosszadalmasságot kerülni kell”; a 13. § szerint pedig „a kir.

azonban a hatékonyság érdekében már keveset törődtek a terheltek jogával, rendkívüli helyzetre rendkívüli szabályokat írtak elő. Ez utóbbiak nagy része megegyezett a parallel katonai törvények által előírtakkal (az értelemszerű eltérésektől eltekintve),²⁴ csak egy-két szabály tekinthető újnak vagy másnak. Így például mind a rögtönbíráskodás elrendelése, mind annak megszüntetése az igazságügy-miniszter joga, aki azt a belügy- és a honvédelmi miniszterrel egyetértve gyakorolhatja; a terhelt csak akkor állítható statáriális bíróság elé, ha tetten érték, vagy ha bűnössége minden valószínűség szerint haladéktalanul be fog bizonyosodni;²⁵ a rögtönítélő bíróság dönt arról, hogy a halálra ítéltet kegyelemre ajánlja-e;²⁶ a huszadik életévét be nem töltött tettesre halálbüntetés helyett tíz évtől tizenöt terjedhető fegyházbüntetést, a 18. évét be nem töltött terheltre öt évtől tíz évig terjedhető fogházbüntetést, a „kevésbé bűnös részesekre” pedig a nyugalom és a rend helyreállása után életfogytiglani vagy tíztől tizenöt évig tartó fegyházbüntetést kell kiszabni;²⁷ stb. 1915-ben a kormány az 1915. évi 2.060. M. E. számú rendelettel módosította, illetve kiegészítette a gyorsított bünvádi eljárás szabályairól szóló 1914. évi 12.002. I. M. E. rendeletet, amivel egyúttal egy új, egységes kódexet léptetett életbe (1915. évi 9.550. I. M. E. számú

ügyészség, mihelyt a vádemeléshez elegendő alapot talál, késedelem nélkül, lehető rövideggel szerkesztett vádiratot terjeszt a bíróság elé, amelyben az ügy főtárgyalására hatánap kitűzését is kéri”. A 17. § azt írta elő, hogy az ítéletet közvetlenül meghozatala után rögtön ki kell hirdetni, a 18. § pedig úgy rendelkezett, hogy minden esetben csak egyfokú perorvoslatnak van helye, amelyet azonnal, az ítélet kézbesítése esetén pedig az azt követő három napon belül be kell jelenteni.

²³ II. fejezet (25-45. §§)

²⁴ Például katonai törvényszék helyett az ítélezést a királyi törvényszék végzi, a vádlói oldalon katonai ügyész helyett királyi ügyész szerepel, katonai kötelékek vagy kerületek helyett a rögtönbíráskodás törvényhatóságok területére (illetékességi köre) terjedhet ki stb.

²⁵ Ha ez mégsem történne meg, akkor természetesen a rendes eljárás indul meg.

²⁶ Ha a rögtönítélő bíróság a terheltet nem ajánlja kegyelemre, a halálbüntetést rögtön (vagyis az ítélet meghozatalától számított két órán belül) végre kell hajtani (attól függetlenül, hogy a terhelt vagy védője kért-e kegyelmet), ha viszont kegyelemre ajánlja, akkor a király döntését mindenképpen meg kell várni. Ha a király a kegyelem megadását elutasítja, akkor ennek kihirdetését követően kell a végrehajtásra sort keríteni, ha pedig a király kegyelmet ad, tilos az illetőt kivégezni.

²⁷ Mivel – nem katonákról lévén szó – e rendelet alapján csak kötél általi halálbüntetést lehet alkalmazni, golyó által nem, ezért a párhuzamos katonai törvényeknél írt megkülönböztetés a kétféle kivégzési mód helyébe lépő szabadságvesztésre itt értelemszerűen nem jön szóba.

rendelet a gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról), ám ez a kormányrendelet a gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályai körében lényeges változást nem hozott, a rögtönbíráskodás szabályozása pedig egyenesen szó szerint megegyezett az 1914-essel, így érdemi módosításra vagy kiegészítésre ezen előírások körében végeredményben nem került sor. Végül a 2731/1917. M. E. rendelet azt is lehetővé tette, hogy az igazságügyi miniszter bizonyos konkrét bűncselekmények (egészen pontosan az 1912. évi LXIII. tc. 12. § 4. pontjában megjelölt deliktumok) vonatkozásában a rögtönbíráskodást elrendelhesse.²⁸

III. A Tanácsköztársaság rendkívüli büntetőjoga

A fent bemutatott rendkívüli szabályok ezt követően a háború végéig már nem változtak; az I. világháború befejeződésével (elvesztésével), az ország korábbi területe jelentős részének elcsatolásával, a nélkülözéssel és a mindezek egyenes következményeként előálló forradalmakkal azonban gyökeresen új helyzet jött létre, amelyhez a jognak is igazodnia kellett. Ezen új helyzet rendkívülisége a Tanácsköztársaság megalakulásában csúcspontot ért el, amellyel egy olyan államforma jött létre Magyarországon, amilyenhez hasonló még soha korábban. Mindez a büntetőjogi szabályozásban is megmutatkozott: a rendes bíróságok mellett ugyanis rendkívüli bírósági formaként – a statáriális bíróságok helyett, de azokhoz nagyon hasonló jogkörrel – a Tanácsköztársaság kormánya: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendeletével felállították az ún. „forradalmi törvényszékeket”. Ez a rendelet kimondta, hogy a forradalmi törvényszék háromtagú (egy elnökből és két tagból áll), akiket a Forradalmi Kormányzótanács nevez ki, és akiknek a megbízatása semmiféle képesítéshez nincs kötve.²⁹ A forradalmi törvényszékek eljárására vonatkozó szabályok többsége a rögtönítélő eljárás

---

²⁸ Ehhez természetesen – mint láttuk – a belügy- és a honvédelmi miniszter egyetértése szükségeltetett, és a rendelet 8. §-a szerint ugyanez a három személy jelölhette ki azt a területet és a rendelet által meghatározott bűntettek közül azokat a deliktumokat, ahol és amelyekre nézve a rögtönítélő eljárás hatályba lép.

²⁹ Ugyanez volt igaz a vádbiztosra (vagyis a közvádlóra) és a jegyzőkönyvvezetőre is: őket szintén a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki (megbízatásukat pedig ugyanez a szerv – a forradalmi törvényszékek elnökeihez és tagjaihoz hasonlóan – bármikor visszavonhatta), sőt: a védői feladatokat ellátó személyekkel szemben sem támasztottak semmilyen követelményt, azoknak sem kellett tehát a joghoz értőknek lenniük.

rendelkezéseiből emeltetett át: igaz volt ez az eljárás előkészületeire és magára az eljárás menetére,³⁰ a szavazásra,³¹ a halálbüntetés kiszabására,³² a jogorvoslatok tilalmára³³ és a végrehajtásra is.³⁴ A Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete később – némileg eltávolítva a forradalmi törvénykezést a korábbi statáriális eljárás jellegzetességeitől – annyi változást hozott, hogy lehetővé tette a forradalmi törvényszékek ítéletével szemben a jogorvoslatot. Ezt a rendelet „panasznak” nevezte el, amelyet az ítélet kihirdetését követő három napon belül kellett írásban benyújtani vagy jegyzőkönyvbe mondani, és amelynek elbírálására az országos forradalmi főtörvényszék öttagú (egy elnökből és négy rendes tagból álló)³⁵ tanácsa volt jogosult.³⁶ A panasznak a halálbüntetés végrehajtására (és semmi másra) halasztó hatálya volt.

Ami a hatásköri szabályokat illeti: a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendelete értelmében a forradalmi törvényszékek hatáskörébe tartozott minden olyan bűncselekmény miatti eljárás, amelyet a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel azok hatáskörébe utalt.

---

³⁰ „A forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó ügyekben sem alakszerű nyomozó eljárásnak, sem vádirat benyújtásának nincs helye. Az egész eljárás elejétől végéig az együttülő forradalmi törvényszék előtt és ha csak lehet félbeszakítás nélkül folyik le. A terheltet elfogása után azonnal a forradalmi törvényszék elé kell állítani.” (4. §) „A vádbiztos kötelessége a tárgyaláshoz szükséges bizonyítékokat előteremteni, főleg a sértettet, a tanukat és a szakértőket, ha szükséges, közvetlenül megidézni vagy elővezetésük iránt is intézkedni. A forradalmi törvényszék bármely órában és a szabad ég alatt is megtarthatja ülését.” (5. §) „A forradalmi törvényszék előtt a tárgyalás azzal kezdődik, hogy a vádbiztos a terhelt ellen fennforgó tényeket előadja. A bizonyító eljárás befejeztével a vádbiztos annak eredményét kifejti és indítványát megteszi. Erre a terhelt védője felel és ha a vádbiztos még válaszol, az utolsó felszólalás joga mindig a terheltet és védőjét illeti.” (7. §)

³¹ „A tárgyalás befejezésével a forradalmi törvényszék zárt tanácskozás után határoz. A bűnösség kérdésében a határozás titkos szavazással történik.” [8. § (1) bek.]

³² „Halálbüntetést csak az elnök és a tagok egyhangú határozatával lehet kiszabni.” [8. § (2) bek.]

³³ „A forradalmi törvényszék határozata ellen fellebbevitelnek vagy másféle perorvoslatnak helye nincs. Az elítélt érdekében bárki által előterjesztett kegyelmi kérelemnek nincs felfüggesztő hatása a végrehajtásra.” (9. §)

³⁴ „A forradalmi törvényszék által kiszabott büntetéseket az ítélet kihirdetése után azonnal végre kell hajtani.” (10. §)

³⁵ Az országos forradalmi főtörvényszék elnökét és tagjait ugyancsak a Forradalmi Kormányzótanács nevezte ki, és megbízatásukat szintén bármikor vissza is vonhatta.

³⁶ Fontos szabály volt még, hogy a vádbiztos a terhelt javára is, a védő pedig a terhelt akarata ellenére is élhetett panasszal (panaszra rajtuk kívül természetesen még maga a vádlott is jogosult volt).

E külön rendeleteknek (amelyek egyébként a legkülönbözőbb, az állam érdekeit a legkisebb mértékben is sértő vagy veszélyeztető deliktumokat rendelték büntetni)³⁷ azonban nem volt gyakorlati jelentőségük, mivel a Forradalmi Kormányzótanács XLV. számú rendeletének 1. § (3) bekezdése azt is megengedte, hogy a forradalmi törvényszékek „sürgős szükség esetében” eljárjanak olyan bűnügyekben is, amelyeket a Forradalmi Kormányzótanács nem utalt külön rendelettel az ő hatáskörükbe, ha ez a Tanácsköztársaság érdekei védelmében szükségesnek látszott. Ezzel pedig a forradalmi törvényszékek a Forradalmi Kormányzótanács IV. számú rendeletében foglaltakhoz képest olyan *bianco* felhatalmazást kaptak, amellyel végképp elenyészett a rendes bíróságok hatáskörének jelentősége, lévén hogy ezt követően e rendkívüli bíróságok már jogszabály útján biztosított jogosultsággal rendelkeztek arra, hogy bármikor és bármilyen ügyben, amikor és amely során úgy gondolták, az eljárást maguk folytassák le, ezzel pedig a „jogi terror” kiterjedt a legegyszerűbb köztörvényi bűncselekményekre (kisebb lopásokra vagy egyéb vétségekre) is. Ehhez képest már kevés jelentősége volt a Forradalmi Kormányzótanács XCIV. számú rendelete 7. §-ának, amely pusztán azt mondta ki, hogy „ha a terhelt a forradalmi törvényszék hatáskörébe tartozó bűncselekményen felül rendes bíróság hatáskörébe tartozó bűncselekményt is követett el, a forradalmi törvényszék ezt a bűncselekményt is elbírálja”.³⁸

---

³⁷ Ezek közé tartoztak például az állam elleni bűncselekmények, a rablás és a fosztogatás (I. sz. rendelet); a rémhírterjesztés (V. sz. rendelet); a diplomaták személyét, lakását vagy jelképeit sértő deliktumok (XX. sz. rendelet); a Vörös Hadsereg felállítását vagy az abba való toborzást akadályozó vagy károsító cselekmények (XXIII. sz. rendelet); a nevelési és oktatási intézmények, illetve a szállodák és penziók köztulajdonba vételét gátló cselekmények (XXIV. és XXXIII. sz. rendelet); a proletariátus végső győzelme érdekében az egyes személyek vagy csoportok önös érdekei végett alkalmazott önhatalmú erőszak és a Forradalmi Kormányzótanács vagy a népbiztosok által kiadott bármely rendelet megszegése (XLII. sz. rendelet); a kétezer koronát meghaladó aranytárgyak, ékszer, drágakövek beszolgáltatásának elmulasztása (LVII. sz. rendelet); a gyógyfürdők, gyógyforrások köztulajdonba vételének akadályozása (LVIII. sz. rendelet); élelmiszernek vagy terménynek a közfogyasztás elől bármilyen módon való elvonása (LXXIV. sz. rendelet); a Tanácsköztársaság bármely hatósága vagy közege hivatalos eljárásának akadályozása, a jogtalan rekvirálás, a köztulajdon rongálása, az árdrágítás és a hivatali hatalommal való bármilyen visszaélés (XCIV. sz. rendelet); a védkötelezettség megsértése (CIX. sz. rendelet).

³⁸ Ez alól kivétel volt az az eset, amikor az együttes elbírálás az eljárás befejezésének késleltetéséhez vezetett volna, illetve az, ha a rendes bíróság az adott bűncselekmény miatt első fokon már véghatározatot hozott.

Nem a forradalmi törvényszékek ítélkezése volt azonban a Tanácsköztársaság alatt az egyetlen rendkívüli büntető jogszolgáltatási forma; a rendszer vége felé ugyanis a már többször említett és más vonatkozásokban is fontos XCIV. számú rendelettel újra bevezették a statáriumot is. A rögtönítelő bíraskodás viszonylag késői reaktiválásának oka az volt, hogy a forradalmi törvényszékek eljárása éppen e törvény elfogadásáig maga sem sokban különbözött a statáriális eljárástól, így egészen addig külön rögtönítelő bíróságokra sem volt szükség. Ezt a törvénykezési formát feltehetőleg pusztán azon okból hozták létre, hogy a forradalmi törvényszéki eljárásban felelősségre vonandók számára megteremtsek a fellebbezés („panasz”) jogát; mivel pedig a XCIV. számú rendelet értelmében a forradalmi törvényszékek előtti eljárás kétfokúvá vált, a legsúlyosabb, a fennálló rendet leginkább veszélyeztető bűncselekményekre bevezették a statáriumot. A rendelet szerint a Tanácsköztársaság végén (gyakorlatilag a saját felhatalmazása alapján) a Forradalmi Kormányzótanács jogosulttá vált a rögtönítelő bíraskodás elrendelésére akár az ország egész területén, akár egyes forradalmi törvényszékek illetékességi területén, mégpedig bármely, ugyancsak általa meghatározott bűncselekmény vonatkozásában, és ugyanerre (hadművelési területen) felhatalmaztatott a hadsereg-főparancsnokság is; magát a statáriális eljárást pedig lefolytathatta egy külön erre a célra (a Forradalmi Kormányzótanács vagy a hadsereg-főparancsnokság által) kiküldött bíróság, de a forradalmi törvényszék mint rögtönítelő bíróság is.

IV. A Horthy-korszak és a II. világháború

A Tanácsköztársaság bukása után mindössze három hétre volt szükség, hogy az új kormány a korábbi törvényes állapotot (legalábbis deklaratív) helyreállítsa: erre az 1919. augusztus 19-én elfogadott, és másnap kihirdetett és hatályba lépett 4.038. és 4.039. kormányrendeletekkel³⁹ került sor. Előbbi kimondta, hogy a Tanácsköztársaság szervei által lefolytatott minden büntető eljárás, illetve az azok által meghozott minden határozat és ítélet érvénytelen,⁴⁰ valamint hogy a jövőre nézve a

---

³⁹ Hivatalos elnevezésükkel: „a magyar kormány 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról”; illetve „a magyar kormány 1919. évi 4.039. M. E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 4.038. M. E. számú rendelet kiegészítéséről”.

⁴⁰ „... bűnügyekben a rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt foganatosított eljárás és ezalatt az idő alatt hozott határozat érvénytelen.” (2. §)

Tanácsköztársaság megalakulása előtti törvények az irányadók;⁴¹ az utóbbi pedig büntetni rendelte mindazokat, akik a Tanácsköztársaság érdekében bármilyen olyan tevékenységet fejtettek ki, amely a korábbi jogszabályokkal ellentétes volt.⁴² Erre minden büntető törvényszék területén öt bíróból (elnökből és négy tagból) álló külön tanácsok létrehozását írta elő, melyek eljárására ugyanezen rendelet gyorsított bűnvádi eljárásra vonatkozó szabályait rendelte alkalmazni. E szabályok egy része megegyezett az 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendeletben foglaltakkal,⁴³ más részük azonban a gyorsított eljárást inkább a rögtönítélő bírászkodáshoz közelítette.⁴⁴ Ezenkívül a 4.039. számú kormányrendelet

---

„A rendes bíróságok és államügyészségek működésének szünetelése alatt hozott büntető ítélet semmis...” [10 § (2) bek.]

⁴¹ „A törvénykezés terén a jogfolytonosság helyreállván, a törvénykezésben a korábbi törvényes jogszabályok irányadók, amennyiben ez a rendelet másként nem intézkedik.” [1. § (1) bek.]

⁴² 1. §: „A törvényszék ítél a jelen rendelettel szabályozott gyorsított bűnvádi eljárás szerint: 1. a tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva és színelve, a büntetőtörvényekbe ütköző cselekményt követtek el; 2. a tanácsköztársaság fegyveres erejének tagjai vagy az 1. pontban nem említett személyek által a tanácsköztársaság megalapítása, fenntartása vagy visszaállítása érdekében elkövetett bűncselekmények miatt, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a jelen rendelet életbeléptetése előtt vagy utóbb követték el.”

⁴³ Ilyen volt például az alakszerű nyomozó eljárás tilalma vagy a terhelt védelemhez való jogának szabályozása.

⁴⁴ Ezek körébe tartozott például az, hogy míg a 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet 18. §-a biztosította az egyfokú perorvoslat lehetőségét, addig az 1919. évi 4.039. M. E. számú rendelet 11. § (1) bek.-e értelmében „a bíróság határozatai ellen perorvoslatnak – az újrafelvétel és a jogegység érdekében használható perorvoslatot ide nem értve – nincs helye, és az az ellen bárki által benyújtott kérvénynek nincs felfüggesztő hatálya”. Az 1919-es szabályozás továbbá kimondta, hogy „az eljárás elejétől végig az együttülő bíróság előtt, és hacsak lehet, félbeszakítás nélkül folyik le” [7. § (2) bek.], valamint a következőket is: „Ha a vádlottat halálra ítélték, a bíróság ... azonnal határoz abban a kérdésben, hogy az elítéltet kegyelemre ajánlja-e vagy sem. Ha a bíróság az elítéltet kegyelemre ajánlandónak nem találta, az ítélet kihirdetése után az elítélt mellé, amennyiben lehetséges és az elítélt azt kívánja, lelkészt ad, és a halálra előkészülés végett adott megfelelő határidő letelte után a halálbüntetést rajta végrehajjták. Ha a bíróság a halálra ítéltet kegyelemre ajánlandónak találta, a bűnügyi iratokat az esetleg beadott kegyelmi kérvénnyel, valamint az államügyészségnek és a bíróságnak véleményével együtt azonnal a magyar Kuriához terjeszti fel, mely a kegyelem felől zárt tanácsülésben indokolás nélkül 24 órán belül végleg határoz. Ha a halálraitélt kegyelmet nem kapott, ennek kihirdetése után a halálbüntetést az előbbi bekezdésnek megfelelően kell végrehajtani.” [11. § (2)-(4) bek.] Mindezek a rendelkezések a „gyorsított eljárásnak” nevezett processzusnak egyértelműen statáriális jelleget kölcsönöztek.

rendelkezett kifejezetten a rögtönítelő bíraskodásról is,⁴⁵ amelyet az 1912. évi LXIII. tc. 12. §-ának 4. pontjában felsorolt bűncselekményekre⁴⁶ tett lehetővé, kizárólag előzetes kihirdetés esetében, az azt követően elkövetett ilyen deliktumokra, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy azok esetleg ugyanezen rendelet értelmében (a Tanácsköztársaság érdekében történő megvalósításuk miatt) az enyhébb gyorsított eljárás alá esnének. (Ilyenkor tehát a szigorúbb, rögtönítelő bíraskodásnak volt primátusa.) A statáriumra azonban a kormányrendelet – ellentétben a gyorsított eljárással – nem írt elő külön szabályokat, hanem arra a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet II. fejezetében foglaltak alkalmazását mondta ki.

IV.1. A '20-as évek szabályozása

1920-ban a statáriummal kapcsolatban két fontos, immáron törvényi szintű rendelkezés is született: egyrészt az 1920. évi VI. törvénycikkkel⁴⁷ meghosszabbították a statárium (még mindig csak elvi) alkalmazhatóságának (elrendelhetőségének) időtartamát, mégpedig a trianoni békeszerződés megerősítésének napjától számított egy évig (beleértve ebbe természetesen e törvény hatályba lépése és a megerősítés közötti időtartamot is),^{48 49} másrészt lehetővé tették a kormány számára a rög-

---

⁴⁵ 17-18. §§.

⁴⁶ Hütlenség, lázadás, gyilkosság, szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett büntett, rablás, gyújtogatás, a vízáradás okozásának büntette, valamint a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntette.

⁴⁷ Teljes címmel: 1920. évi VI. törvénycikk a háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról.

⁴⁸ 1920. évi VI. tc. 2. §

⁴⁹ Mivel erre 1921. július 31-én került sor, ezért a statárium kormány általi elrendelésére való törvényi felhatalmazás 1922. július 31-én ért véget; az 1920. évi VI. tc. 1. §-a szerint azonban ha „az említett idő elteltekor a törvényhozás működése netalán szünetelne és a kivételes hatalom ideiglenes fenntartására tovább is szükség volna, a minisztérium a kivételes hatalmat a békeszerződés megerősítésétől számított egy év eltelte után is a törvényhozótestület megalakulásától számítandó három hónapon át még igénybe veheti”, függetlenül attól, hogy a nemzetgyűlés megalakulása a békeszerződés ratifikációját követő egy év eltelte után mikor (akár évekkal később) történik meg. (De azt még a nemzetgyűlés megalakulása sem akadályozhatja meg, hogy a kormány – saját belátása szerint – a már *korábban* kihirdetett kivételes intézkedéseket, így akár a statáriumot is mindaddig fenntartsa, amíg ezt a jogát a nemzetgyűlés kifejezett intézkedéssel vissza nem vonja.) E § továbbá azt is kimondta, hogy ahol a kivételes hatalomról rendelkező „törvényekben és az azok alapján kibocsátott rendeletekben a hábo-

tönbíráskodás elrendelésének lehetőségét a felségsértés esetére, valamint bizonyos, hatóságokkal vagy magánszemélyekkel szembeni erőszakos bűntettekre nézve.⁵⁰ Ez utóbbit a rögtönbíráskodás alá vonható bűncselekmények kiterjesztéséről szóló 1920. évi XXXVIII. törvény-cikk mondta ki, amely egyúttal rendelkezett a katonák által elkövetett hasonló deliktumok miatti rögtönbíráskodás lehetőségéről is. Ezek mellett az 1921. évi XXIX. törvény-cikkkel a nemzetgyűlés arra is felhatalmazta a kormányt, hogy a rögtönbíráskodást (amennyiben annak a jogszabályok alapján egyébként helye van) „a gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályainak alkalmazásba vétele nélkül is elrendelhesse”.⁵¹ Ezzel a felhatalmazással élt a kormány, amikor a 6563/1921. M. E. rendelettel a gyorsított eljárásra vonatkozó rendelkezések alkalmazását megszüntette, ugyanakkor a rögtönbíráskodást hatályban tartotta, sőt annak elrendelhetőségét az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvény-cikk 1. és 2. §§-aiban meghatározott állam elleni bűntettekre is kiterjesztette. Végül a talán legfontosabb törvény 1922-ben született, amikor is az 1920. évi VI. tc.-ben foglalt felhatalmazást az 1922. évi XVII. törvény-cikk 6. §-ával a nemzetgyűlés ismét meghosszabbította, jogot biztosítva a kormánynak arra, hogy „a kivételes hatalom alapján kibocsátott azon rendelkezéseket, amelyek még hatályon kívül nem helyeztetek, ... ideiglenesen hatályban tarthassa”, sőt „a szükséghez képest módosíthassa vagy kiegészíthesse”.⁵² Ez a rendel-

---

rú idejéről van szó, ez alatt a kivételes hatalomnak a jelen törvénnyel meghosszabbított idejét is érteni kell; ahol pedig a hadviselés érdekéről van szó, ezzel az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának érdekei is egy tekintet alá esnek”.

⁵⁰ Idetartozott (a felségsértésen kívül) az 1914. évi XL. tc. szerinti, a hatóságnak vagy annak tagjának akadályozása hivatásának gyakorlásában, azok intézkedésre kényszerítése, illetve a hatóságot gyakorló személynek vagy a hatóság tagjának hivatásából folyó eljárása alatt vagy hivatásának gyakorlása miatt bosszúból való tetteges bántalmazása, feltéve, hogy azt csoportosan vagy felfegyverkezve követték el; a magánosok elleni csoportos erőszak; a közhivatalnoki minőség színlelésével vagy hatósági rendelet ürügye alatt, illetve a fegyveresen elkövetett magánlaksértés; valamint a gyilkossággal, súlyos testi sértéssel, gyújtogatással vagy más súlyos vagyoni kár okozásával történő fenyegetéssel, illetve közhivatalnoki minőség színlelésével vagy valamely hatóság hivatalos rendeletének ürügye alatt elkövetett zsarolás.

⁵¹ 1921. évi XXIX. tc. 13. §

⁵² Emellett ez a törvény is kimondta, hogy „ahol a büntetőjogszabályokban a háború idejéről van szó, ez alatt azt az időt is érteni kell, amíg a jelen § alapján ideiglenesen fenntartott rendelkezések hatályban maradnak”, „ahol pedig a hadviselés érdekéről van szó, ezzel az ország belső rendjének és közbiztonságának, valamint külső politikájának

kezés, vagyis a rögtönbíráskodásra vonatkozó szabályozás *kiegészítésének* joga lett ugyanis végül a Horthy-rendszer alatt az a jogalap, amellyel a különböző kormányok a statáriumot bevezethették vagy kiterjeszthették,⁵³ és amellyel azután Horthy különböző kormányai ténylegesen éltek is, amikor a húszas és a harmincas években a rögtönbíráskodást elrendelték, avagy annak tárgyi, területi, illetve időbeli alkalmazási körét bővítették.⁵⁴

E törvényi rendelkezések alapján a statáriális szabályozás igénybe vétele a két világháború közti időszakban kétszer csúcsosodott ki: a húszas évek elején, illetve 1931/32-ben; közülük azonban csak az utóbinak volt gyakorlati jelentősége. Ami az előbbit illeti: a 28.123/1921. I. M. E. számú rendelet mindenekelőtt a lázadást és a gyújtogatást vonta rögtönítélő eljárás alá, egyúttal pedig minden egyéb bűncselekmény vonatkozásában megszüntette a statáriumot (visszavonta az azok tekintetében kihirdetett rögtönbíráskodást, és e két deliktumra korlátozta azt), rendezve ezzel azt a kaotikus jogalkalmazási helyzetet, amely az I. világháború alatti szabályok hatályosságának esetleges eltérő megítéléséből származott. Ezt a 29.307/1923. I. M. E. számú rendelet egyes bűntettekkel⁵⁵ ismét kiegészítette, ám ezt a kiegészítést mindössze négy nap elteltével⁵⁶ a 30.004/1923. igazságügyi miniszteri rendelet már hatályon

---

érdekei is egy tekintet alá esnek”.

⁵³ Vö.: SZÉCHY István: A statárium. A rögtönbíráskodásra vonatkozó jogszabályok. Országos Központi Községi Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1932, 8. o.

⁵⁴ A teljesség kedvéért meg kell még említeni, hogy a polgári rögtönbíráskodás elrendelésére a harmincas évek elejétől törvényi szinten még egy jogszabály lehetőséget biztosított; a villamos energia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról szóló 1931. évi XVI. törvénycikk ugyanis kimondta, hogy „azok a büntető rendelkezések, amelyeket a büntetőtörvények – ideértve az 1912:LXIII. tc. 21. §-át is – a táviridák vagy tartozékaik megrongálására, használhatóságuk félbeszakítására vagy gátlására megállapítanak, kiterjesztetnek a villamos energia fejlesztésére, vezetésére vagy elosztására szolgáló berendezéseknek vagy tartozékainak megrongálására, használhatóságuknak félbeszakítására vagy gátlására is” [61. § (1) bek.], és hogy „az (1) bekezdésben megállapított büntetetre az 1912:LXIII. törvénycikk 12. §-ában meghatározott feltételek fennfornforgása esetében a rögtönbíráskodást is el lehet rendelni” [61. § (2) bek.].

⁵⁵ Ezek a következők voltak: hűtlenség, gyilkosság, szándékos emberölés, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntett, az 1920. évi XXXVIII. törvénycikk által megnevezett, statárium alá vonható magatartások mindegyike, továbbá az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló bűntettek (1921. évi III. tc. 1-2. §§).

⁵⁶ A 29.307/1923. számú igazságügyi miniszteri rendelet 1923. augusztus 2-án, a 30.004/1923. számú pedig augusztus 6-án hirdettetett ki és lépett hatályba.

kívül is helyezte, ezzel a rögtönbíraskodás kihirdetését újra kizárólag a lázadásra és a gyújtogatásra korlátozva. Végül az 1924. január 4-én kelt 135/1924. I. M. E. számú rendelet a lázadásra és a gyújtogatásra kívül kihirdette a rögtönbíraskodást a „robbantószer, illetve mindennemű robbanó anyag használásával elkövetett gyilkosságra és szándékos emberölésre”, e bűntettek kísérletére, valamint az „ily gyilkosság elkövetésére irányított szövetségre” is, és ez a rendelet egészen 1932-ig hatályban is maradt.⁵⁷

IV.2. Statárium a '30-as években

Tényleges szerepe azonban a statáriumnak csak 1931-től lett, amikor is azt a biatorbágyi viadukt szeptember 13-án hajnalban⁵⁸ történt felrobbantása miatt a merényletet követően hat nappal, szeptember 19-én Zsitvay Tibor akkori igazságügy-miniszter 1931. évi 10.479. számú rendeletével kiterjesztette az 1920. évi XXXVIII. törvénycikkben meghatározott, 1914. évi XL. törvénycikk szerinti hatóságellenes cselekedetekre, a magánosok elleni csoportos erőszakra (1878. évi V. tc. 175-176. §§), a lőfegyver használásával elkövetett gyilkosságra és szándékos emberölésre, a közegészség ellen halál okozásával elkövetett bűntettre, a vaspályákon vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetése, az 1921. évi III. törvénycikk 1-2. §§-aiban szabályozott, az állami és társadalmi rend felforgatására vagy megsemmisítésére irányuló bűntettek, valamint e deliktumok kísérletére is. Bár a Bécsben – többek között ottani bűncselekmények miatt is – elfogott biatorbágyi merénylőt, Matuska Szilvesztert nem végezhették ki, mivel az osztrákok az általuk kiszabott hatéves börtönbüntetés letöltése után csak a feltétellel adták őt ki Magyarországnak, hogy az nem alkalmaz olyan szankciót (nevezetesen halálbüntetést), ami Ausztriában nem létezik, és így

---

⁵⁷ Emellett 1925. december 28-án kifejezetten a debreceni királyi törvényszék teljes területén, valamint a gyulai királyi törvényszékhez tartozó egyes járásokban az igazságügyi miniszter 15.940/1925. I. M. E. számú rendeletével elrendelte a rögtönbíraskodás kihirdetését (a 135/1924. I. M. E. számú rendeletben említett deliktumokon túl) a gyilkosságra, a szándékos emberölésre, a rablásra, a vízáradás okozásának büntetése, illetve a vaspályákon, távírdákon (távbeszélőn) vagy hajókon elkövetett közveszélyű cselekmények büntetése is; ezt azonban az említett területeken négy hónappal később, az 1926. április 27-én kibocsátott 3249/1926. számú I. M. E. rendeletével már vissza is vonta, és a rögtönbíraskodás kihirdetését újra a 135/1924. igazságügyi miniszteri rendeletben szabályozott bűncselekményekre korlátozta.

⁵⁸ A merénylet pontos időpontja 0 óra 20 perc volt.

Horthy kénytelen volt a büntetést kegyelemből életfogytig tartó szabadságvesztésre átváltoztatni, ám több másik személyt az így lehetővé vált rögtönítélő eljárás keretében nemcsak halálra ítélték, hanem ténylegesen ki is végeztek.⁵⁹ E hisztéria és a rögtönbíráskodás alkalmazása csak több mint egy évvel később, 1932. október 10-én ért véget, amikor is a Zsitvay helyére kinevezett Lázár Andor kiadta az 1932. évi 9.900. I. M. számú rendelet, amely mind az 1931-es, mind a még szintén hatályban lévő 1921-es és 1924-es statáriális rendeletek által kihirdetett rögtönbíráskodást az ország egész területén megszüntette.

A harmincas évek legeleje azonban nemcsak a polgári, hanem a katonai rögtönbíráskodás körében is jelentős változásokat hozott, legalábbis ami – ekkor még pusztán – a jogi szabályozás szintjét illeti: 1930-ban ugyanis megszületett egyrészt a katonai büntető törvénykönyvről szóló 1930. évi II. törvénycikk (Ktbt.), másrészt a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításáról és kiegészítéséről szóló 1930. évi III. törvénycikk. Ez utóbbi újraszabályozta a katonai statáriumot, mégpedig úgy, hogy a rögtönítélő eljárás alá tartozható bűncselekmények három csoportját nevesítette. Az első csoportba a legsúlyosabb büntettek tartoztak, amelyek elkövetése miatt a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül is bármikor el lehetett rendelni a rögtönítélő eljárást, feltéve, hogy „a megzavart fegyelem helyreállítása elrettentő példaadást tesz szükségessé” [42. § (1) bek.];⁶⁰ a második csoport azon deliktumokat ölelte fel, amelyek esetében a rögtönítélő

---

⁵⁹ Ezek közül a leghíresebbek Sallai Imre és Fürst Sándor illegális kommunista vezetők voltak, akiket a kommunistaelenes hisztéria áldozataiként 1932 júliusában tartóztattak le, ítélték halálra és végeztek ki államellenes bűncselekmények, vagyis az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály (a munkásosztály) kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalom, illetve szervezkedés kezdeményezése és vezetése miatt. Ez a per volt egyébként az, melynek hatására József Attila számos társával együtt megírta statáriumellenes röpiratát, melyben követelte a politikai célú leszámolás jogi úton történő elintézésének azonnali beszüntetését. (A röpirat szövegét lásd: Horváth Tibor: i. m. 61-62. o.; utóéletét pedig lásd a „röpirat-perről” szóló http://www.bparchiv.hu/demo/magyar/jozsefattila/harmadikper/3_3.html internetes oldalon!)

⁶⁰ Idetartoztak a függelemsértés, a zendülés és a katonai ör elleni büntett mindazon esetei, amelyekre a Ktbt. halálbüntetés kiszabását is lehetővé tette (továbbá ezek néhány más, hasonlóan veszélyes esete); a gyilkosság, amennyiben azt az előbbi három katonai büntett megvalósítása során vagy annak érdekében követték el; továbbá a gyávaóság deliktuma.

eljárás lefolytatásának a rögtönbíráskodás előzetes kihirdetése nélkül csak háború idején (tehát nem bármikor) lehetett helye;⁶¹ a harmadik kategóriába tartozó bűncselekmények elkövetőit pedig csak akkor lehetett statáriális eljárás útján felelősségre vonni, ha azt előzetesen szabályszerűen kihirdették (ez a kihirdetés azonban történhetett béke és háború idején is).⁶² Végül új rendelkezés az is, hogy a törvény szerint a rögtönítélő eljárásban immár kísérlet, részesség és sikertelen felbujtás esetében is kiszabhatóvá vált a halálbüntetés.⁶³

1939-től azután a statáriummal kapcsolatos jogszabályalkotás nagy mértékben felgyorsult, ezzel párhuzamosan pedig – annak tényleges alkalmazásba vétele miatt – a rögtönbíráskodásnak a *gyakorlati* jelentősége is lényegesen megnövekedett. A harmincas évek végi háborús készülődést fémjelző első jelentős, a rögtönbíráskodással (is) foglalkozó norma a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk volt, amely (amellett, hogy felhatalmazást adott a kormány számára bármely háború idejére szóló jogszabály, illetve bármely háború idejére szóló büntető

---

⁶¹ E körben egyetlen büntett található: a hűtlenség azon tényállása, amely a kémkedést rendeli halállal büntetni. (Ktbt. 60-63. §§)

⁶² Erre már széles körben lehetőség volt: idetartoztak a katonai bűncselekmények közül egyes „fegyelem és rend elleni” büntettek (polgári lakosság fosztogatása, harctéri /a harctéren maradt halottaktól, sebesültektől, betegektől történő/ fosztogatás – Ktbt. 113-115. §§), a bujtogatás, a szökés és a lázadás büntette; az 1920. évi XXXVIII. törvénycikk által említett deliktumok; az 1912. évi LXIII. tc. 12. §-ának 4. pontjában felsorolt bűncselekmények; a hűtlenségnek ezen törvénnyel (az 1930:III. tc.-kel) újraszabályozott valamennyi (tehát nem csak a halállal büntethető) tényállása; az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk szerinti állam elleni büntettek; valamint a robbanóanyag vagy robbantószer felhasználásával elkövetett bűncselekmények [1924. évi XV. tc. 1. § (3) bek.].

⁶³ A halálbüntetést az 1930. évi III. tc. értelmében akkor kell akasztással végrehajtani, „ha a cselekményre a törvényben amúgy is kötéllel végrehajtandó halálbüntetés van megállapítva vagy ha a cselekmény közönséges bűncselekmény”, egyébként a kivégzés módja az agyonlövés. Továbbá abban az esetben, ha a rögtönítélő eljárás alá vont vádlott még nem töltötte be 20. életévét, akkor tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházbüntetést, ha pedig 18. életévét sem érte el, tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházbüntetést kell kiszabni; illetve a rögtönítélő bíróság akkor, „ha a halálbüntetésnek egy vagy több a büntetésre leginkább rászolgált egyénen fogatosított végrehajtása a nyugalom és a rend helyreállítására szükséges elrettentő példát már megadta, fontos okokból a kevésbé bűnös résztvevőkre kötéllel végrehajtandó halálbüntetés helyett életfogytig vagy tíz évtől tizenöt évig terjedhető fegyházbüntetést, agyonlövéssel végrehajtandó halálbüntetés helyett öt évtől tíz évig terjedhető fegyház- vagy börtönbüntetést szabhat ki”, ez azonban már (az életkor szerinti differenciálással ellentétben) a bíróság mérlegelési körébe tartozik.

rendelkezés hatályának kiterjesztésére az országot közvetlenül fenyegető háborús veszély idejére is)⁶⁴ szinte korlátlan lehetőséget biztosított a kormánynak rögtönbíráskodás elrendelésére mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében, amelyet az rendeletileg akár az ország (illetve a honvéd büntetőbíráskodás) egész területére, akár pedig annak (azoknak) egy részére is bevezethetett, mégpedig bármely bűncselekmény vonatkozásában; sőt az eljárási szabályokat is a kormány (a „minisztérium”) állapíthatta meg.⁶⁵ A rögtönbíráskodást a 221. § szerint a kormány akkor rendelhette el, „ha az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elrettentő példaadás szükséges”, annak meghatározásában azonban, hogy ez pontosan milyen feltételek esetén és mikortól van így, semmi sem kötötte. Garanciális szabályként íratott továbbá elő, hogy rögtönbíráskodásnak csak előzetes kihirdetés után lehet helye (ez a rendelkezés azonban nem érintette sem a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc.-ben, sem az 1930. évi III. tc.-ben foglalt szabályokat, amelyek bizonyos bűncselekmények esetében lehetővé tették a statárium előzetes kihirdetés nélküli alkalmazását, így ezen deliktumok vonatkozásában az 1939-es honvédelmi törvénytől függetlenül továbbra is lehetőség volt az előzetes kihirdetés mellőzésére), valamint az is, hogy „mihelyt a rögtönbíráskodás elrendelésének oka megszűnt, főleg, ha a halálbüntetésnek egy vagy több bűnösön foganatosított végrehajtásával az elrettentő példa már megadatott, a rögtönbíráskodás megszüntetését azonnal ki kell mondani és mindig ugyanoly módon ki kell hirdetni, miként a rögtönbíráskodás elrendelését”.

---

⁶⁴ Sőt ezt (mármint hogy mi és mettől meddig tekintendő háborús veszély idejének) rendelet útján szintén maga a kormány határozhatta meg (219. §).

⁶⁵ Amíg azonban ez nem következett be (azaz egészen 1939. augusztus 28-ig, a m. kir. minisztérium 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelete kihirdetése és hatályba lépése napjáig), addig mind a honvédség katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXIII. tc. XXVI. fejezetében (433-450. §§), mind pedig a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet II. fejezetében (25-45. §§) foglalt rendelkezések hatályban maradtak és alkalmazandók voltak. (Erről egyébként /vagyis arról, hogy milyen szabályok alapján kell eljárni/ minden egyes, a statárium kihirdetéséről vagy kiterjesztéséről szóló rendelet külön is rendelkezett, *expressis verbis* kimondva e normák alkalmazásának kötelezettségét.)

V. Rögönbíraskodás a II. világháború idején

Az 1939. évi II. tc. által biztosított felhatalmazásokkal a kormány élt is. Ami a statárium alkalmazhatósága idejének és normatív feltételeinek megállapítását illeti, a Bárdossy-kormány 1941. április 9-én, Jugoszlávia megtámadását követően adta ki a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések alkalmazása kezdőnapjának és területi hatályának meghatározásáról szóló 2.730/1941. M. E. számú rendeletét, amely előírta, hogy ezen háború idejére vonatkozó speciális normákat az ország, illetve a honvéd büntetőbíraskodás egész területén 1941. április 12-től ellenkező rendelkezésig alkalmazni kell. (Mivel ekkor a Magyar Királyság a hadiállapotot még nem nyilvánította ki,⁶⁶ ezért önmagában a honvédelmi törvény alapján nem léphettek volna hatályba a háború idején irányadó szabályok, emiatt volt szükség a kormánynak a honvédelmi törvénybe foglalt felhatalmazás alapján meghozott intézkedésére.) Nem sokkal később, 1941. június 30-án a minisztérium általános szabályokat alkotott, amelyek normatív jelleggel határozták meg azt az időpontot, amikortól a háború idejére szóló szabályokat alkalmazni kell (valamint ugyanez a kormányrendelet az egyébként polgári büntetőbíraskodás alá tartozó személyeket bizonyos bűncselekmények⁶⁷ elkövetése esetén honvéd büntetőbíraskodás alá helyezte). Ezen (1941. évi 4.850. M. E. számú) rendelet szerint e rendelkezéseket általános mozgósítás esetén annak közhírré tételének napjától a honvéd büntetőbíraskodás egész területén, részleges mozgósítás esetén (ahol ilyen közhírré tétel nincs) a mozgósítás első napjától a mozgósított seregtestekhez tartozó kötelekeknel, az ország hadba lépése esetében pedig az erre vonatkozó hivatalos nyilatkozat közzétételének napjától kezdve szintén a honvéd büntetőbíraskodás egész területén alkalmazni kellett.⁶⁸ (A háború idejére szóló különös anyagi büntetőjogi rendelkez-

---

⁶⁶ Hadba lépésünkre hivatalosan csak 1941. június 26-án került sor.

⁶⁷ E bűncselekmények a következők voltak: a hűtlenség különböző (akár vétségi) esetei; tiltott csapatgyűjtés; katonai bűncselekmény (bűntett vagy vétség) elkövetésére való felbujtás vagy abban való bűnsegély; szökött katonának való segítségnyújtás; hadifogoly szökéséhez nyújtott segély; valamint minden olyan, ezeknél szigorúbban büntetendő bűncselekmény, amelyet a fenti cselekmények révén valósítottak meg.

⁶⁸ Megjegyzendő, hogy mivel a rendeletet csak június 30-án hozták meg, kihirdetésére és hatályba lépésére pedig másnap (július 1-jén) került sor, a hadiállapot viszont már június 26-án beállt, ezért a rendelet szerint – a fenti helyzetre tekintettel – a háború idejére szóló speciális rendelkezéseket csak a kihirdetés napjától kezdve kellett alkalmazni (e rendelet tehát a visszaható hatályt nem írta elő).

zések hatályának megszüntetését majd az új, demokratikus hatalom képviselőjeként megalakult ideiglenes nemzeti kormány 7.300/1945. M. E. számú rendelete⁶⁹, a háború idejére szóló honvéd büntető eljárásjogi rendelkezések alkalmazásának megszüntetését pedig az 1.740/1946. M. E. számú rendelet fogja kimondani.)

Ennél is fontosabb volt azonban a kormánynak a rögtönbíráskodásra vonatkozó, szintén a honvédelmi törvény felhatalmazása alapján megalkotott konkrét szabályozása, az ez utóbbi kategóriába tartozó jogszabályok ugyanis nemcsak mennyiségileg jelentettek az előbbieknél lényegesen több normát, hanem e rendeletek fontosságukban is messze felülmúlták a 2.730/1941. és a 4.850/1941. kormányrendeleteket. A polgári rögtönbíráskodás eljárási szabályait a honvédelmi törvény 221. §-ában foglaltak jogán a kormány 1939. augusztus 28-án hirdette ki és léptette hatályba (a m. kir. minisztérium 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelete), míg ugyanezt a katonai rögtönbíráskodás egy részterülete, nevezetesen a hadrakelt seregnél alkalmazandó statárium vonatkozásában az 1944. évi 1.420. M. E. számú rendelettel (annak is a kifejezetten erről szóló 38. és 39. §-ával) 1944. május 1-jével tette meg.⁷⁰ Az utóbbi semmilyen lényeges elemében nem tért el az 1912. évi XXXIII. tc.-ben foglaltaktól (sőt jóval felületesebb és hézagosabb szabályozása révén anélkül nem is volt alkalmazható),⁷¹ és két kivétellel (a 9.550/1915. I. M. E. számú rendelet vonatkozásában) ugyanez a 8.020/1939. kormányrendelettről is elmondható.⁷² E két eltérés közül az első (és a kevésbé fontos), hogy az 1939-es szabályozás szerint a rögtönbíráskodás kihirdetését immáron kifejezetten közölni kellett a rögtönbíráóság területén levő büntetőintézetek, javító-nevelő intézetek és magán-nevelőotthonok igazgatóival, vagyis azon intézmények vezetőivel, amelyekben a legtöbb potenciális bűnelkövető lakott. A másik (az előbbinél jóval lényegesebb) eltérés pedig az volt, hogy míg az 1915-ös szabályozás az igazságügy-minisztert, addig az 1939-es rendelet a kormányt hatalmazta fel

---

⁶⁹ Megalkotása 1945. augusztus 16-án, kihirdetése és hatályba lépése pedig szeptember 6-án történt meg.

⁷⁰ Magának a rendeletnek a megalkotására és kihirdetésére még március 29-én sor került.

⁷¹ Természetesen a nem a hadrakelt seregnél alkalmazandó statáriális eljárásokra pedig kizárólag az 1912. évi XXXIII. tc., illetve az 1930. évi III. tc. rendelkezései voltak irányadók; azok hatályát tehát az 1.420/1944. kormányrendelet nem érintette.

⁷² Az 1939. évi 8.020. M. E. számú rendelet hatályba lépésével az 1915. évi 9.550. I. M. E. számú rendelet hatálya megszűnt.

a rögtönbíráskodás kihirdetésére, a rögtönbíráskodással érintett területek és bűncselekmények meghatározására, valamint a statárium megszüntetésére. Ez jól látszik egyébként a rögtönbíráskodás konkrét alkalmazásáról rendelkező jogszabályokból is: míg a 8.020/1939. M. E. számú rendelet hatályba lépése, azaz 1939. augusztus 28-a előtt a rögtönbíráskodás kihirdetését, megszüntetését, kiterjesztését vagy korlátozását igazságügy-miniszteri rendeletek szabályozták, addig az ezt követő hasonló tartalmú jogi normák már kormányrendeleti formában jelennek meg.

Már az ominózus 8.020/1939. kormányrendelet hatályba lépése (és a II. világháború kitörése) előtt három jogszabály (igazságügy-miniszteri rendelet) is született, amely a rögtönbíráskodás konkrét alkalmazhatóságáról szólt; a február 4-én kelt 1939. évi 3.431. I. M. E. számú rendelet az ország egész területére (de kizárólag a polgári büntetőbíráskodás körében, a katonai nem) elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését bizonyos bűncselekmények⁷³ vonatkozásában; ezen büntettek számát a rögtönbíráskodás korlátozásáról szóló 1939. évi 12.727. I. M. E. számú rendelet⁷⁴ csökkentette;⁷⁵ majd a 24.168/1939. I. M. E. számú rendelet⁷⁶ ugyanezen deliktumok elkövetőivel szemben elrendelte a statárium kiterjesztését „a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre”. 1940-ben egy, 1941-ben pedig további két jogszabály (immáron kormányrendelet) terjesztette ki a rögtönbíráskodás hatá-

---

⁷³ Ezek a következők voltak: a lőfegyver, robbantószer, illetve mindennemű robbanóanyag felhasználásával elkövetett gyilkosság és szándékos emberölés, az ilyen gyilkosság és szándékos emberölés kísérlete, illetve az ilyen gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség; az 1914. évi XL. tc. szerinti, a hatóságnak vagy annak tagjának akadályozása hivatásának gyakorlásában, azok intézkedésre kényszerítése, illetve a hatóságot gyakorló személynek vagy a hatóság tagjának hivatásából folyó eljárása alatt vagy hivatásának gyakorlása miatt bosszúból való tetteges bántalmazása, feltéve, hogy azt csoportosan vagy felfegyverkezve követték el; valamint a magánosok személyével vagy dolgaikkal szembeni csoportos erőszak (1878. évi V. tc., 175-176. §§). A rögtönbíráskodás hatálya a rendelet értelmében az itt felsorolt bűncselekmények vonatkozásában a tetteseken kívül a részesekre is kiterjedt; mivel ez (a részesek statáriális eljárás alá vonása a tettesekkel egyetemben) az összes többi II. világháborús rögtönbíráskodási rendeletre is igaz lesz, ezért a következőkben azt külön sehol nem említjük meg.

⁷⁴ Kihirdetése és hatályba lépése: 1939. május 9.

⁷⁵ Ez a rendelet kivette a statárium alá vonható deliktumok köréből a hatóságok büntetőjogi védelméről szóló 1914. évi XL. tc. szerinti büntettet, ha azt pusztán csoportosan (de nem fegyveresen) követték el, illetve a magánosok elleni erőszaknak a Btk. 175. és 176. §-ában szabályozott eseteit.

⁷⁶ Kihirdetett és hatályba lépett 1939. augusztus 25-én.

lyát: az 1940. évi 5.850.,⁷⁷ az 1941. évi 2.770.⁷⁸ (ez már egyes büntettek esetében a honvéd büntetőbíráskodás körében is) és az 1941. évi 4.870. M. E. számú rendelet.⁷⁹ Végül a hadihelyzet fokozódására és a belső feszültségek növekedésére tekintettel 1943-ban és 1944-ben további

---

⁷⁷ Ez – még mindig kizárólag a polgári büntetőbíráskodás körében – a korábban rögtönbíráskodás alá vont bűncselekményeken felül a következő deliktumok elkövetőivel szemben tette kötelezővé az ország egész területén a statáriális eljárást: felségsértés, hűtlenség, lázadás, illetve a felségsértés és a lázadás elkövetésére létrejött szövetség és az azokra való felhívás; az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikkben foglalt állam elleni cselekmények; a „honvédelem érdekét veszélyeztető rongálás” büntette, ha azzal az elkövető egy vagy több ember halálát okozta, és ezt az eredményt előreláthatta [1939. évi II. tc. 204. § (2) bek.].

⁷⁸ Ez a rendelet a fenti büntettek felül mind a polgári, mind pedig (a II. világháború folyamán először) a katonai büntetőbíráskodás körében (mind az ország, mind a katonai büntetőbíráskodás egész területére nézve) elrendelte a rögtönbíráskodás kihirdetését a honvédelem érdekét veszélyeztető rongálás büntettségére, akkor is, ha az nem járt halálos következménnyel [1939. évi II. tc. 204. § (1) bek.]; a különböző közérdekű üzemekben, honvédelmi üzemekben vagy közegészségügyi intézményekben folyó munka folytonosságának megnehezítése és megghiúsítása által elkövetett büntettek, mégpedig az ilyen deliktumok minden kezdeményezőjére és vezetőjére, valamint minden olyan tettesre, aki a bűncselekményt a munka szándékos hibás vagy hiányos végzésével vagy rongálással követte el (a többi, e fogalomkörbe nem tartozó tettesre azonban nem) (1939. évi II. tc. 203. §); a katonai vezetővel szemben elkövetett engedtlenség és tetteges bántalmazás büntettségére (1939. évi II. tc. 205. §); a légvédelmi készültséggel kapcsolatos elsötétítés, úgyszintén a légi riadó ideje alatt elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés, súlyos testi sértés, rablás és lopás büntettségére; végül mindegyik bűncselekmény kísérletére.

⁷⁹ E jogszabály június 30-án hirdettetett ki és lépett hatályba. Ez egyrészt elrendelte a rögtönbíráskodást a honvéd büntetőbíráskodás körében annak egész területére mindama bűncselekményekre nézve, amelyek a korábbi, 1939-1941 között meghozott statáriális rendeletek értelmében a polgári büntetőbíráskodás körében már rögtönítélő eljárás alá estek (ezzel pedig egységesítette a polgári és a katonai statáriális eljárás alá vonható deliktumok körét); másrészt – immáron mind a polgári, mind a katonai büntetőbíráskodás körében („természetesen” azok egész területére) – kiterjesztette a statáriumot a közegészség elleni büntetésekre (kút, vízvezeték, víztartó megmérgezése, avagy életveszélyes vagy egészségre ártalmas anyaggal kevert élelmiszer árusítása, áruba bocsátása vagy szétosztása, amennyiben e cselekmények valaki súlyos testi sérülését vagy halálát okozták – 1878. évi V. tc. 315. §); a gyújtogatásra; a vízáradás okozásának büntettségére; a vaspályákon, távirdákon (távbeszélőn), hajókon, légi járműveken, villamos energia fejlesztésére, vezetésére és elosztására szolgáló berendezéseken vagy azok tartozékain elkövetett közveszélyű cselekmények büntettségére (1878. évi V. tc. 434-436., 444. §§; 1939. évi II. tc. 208., 209. §§; 1931. évi XVI. tc. 61. §); a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bármely bűncselekményre [1924. évi XV. tc. 1. § (3) bek.]; továbbá mindezen deliktumok kísérletére.

két-két kormányrendelet írta elő újabb deliktumokra („természetesen” a korábbi büntettek mellé) a rögtönítélő bíraskodás kihirdetését, mégpedig mind a polgári, mind a honvéd büntetőbíraskodás körében az ország, illetve a honvéd büntetőbíraskodás egész területére: az 1.020/1943.,⁸⁰ a 3.940/1943.,⁸¹ az 1.130/1944.⁸² és az 1.250/1944. M. E. számú rendelet.⁸³

Ezt követően a háború végéig a német megszállás alatti, illetve a később nyilasok által (is) uralt országrészben újabb statáriális rendelkezések már nem születtek; a magyar történelem legsötétebb hónapjaiban pedig mindenféle (mégoly formális) jogszabályok nélkül folyt a háború és a szervezett népirítás. A jog mint olyan csak a szovjet csapatok által egyszerre felszabadított és megszállt területeken kerül majd ismét elő-

---

⁸⁰ A hadműveleti területre feladott postai küldemények és az oda irányuló katonai szállítmányok tekintetében a szállítás tartama alatt elkövetett lopás és sikkasztás büntetése tette lehetővé ez az 1943. február 20-i kormányrendelet a statáriális eljárást.

⁸¹ Ezen, 1943. július 20-án megalkotott és július 24-ével kihirdetett és hatályba lépett kormányrendelet a lopás és a rablás büntetékének azon eseteire (továbbá ezek kísérletére) írta elő a rögtönítélő bíraskodást, amelyet egyrészt a légitámadás alatt vagy az azt követő időben a légitámadással sújtott területen a rombolás okozta helyzet, másrészt az ilyen terület közelében a légitámadás következtében keletkezett riadalom, harmadrészt a hadviselés érdekei szempontjából elrendelt kiürítés és elszállítás vagy ellenséges behatás folytán hatósági intézkedés nélkül történt tömeges elköltözés esetében ezen helyzet kihasználásával követtek el.

⁸² Ezt a jogszabályt közvetlenül a német megszállást követően, egészen pontosan 1944. március 27-én már a Sztójay-kormány fogadta el, kihirdetésére és hatályba lépésére pedig már másnap sor került. Ez a rögtönbíraskodást a rádió adó-, illetve adóvevő készülék (berendezés) engedély nélküli létesítése vagy üzemben tartása esetén [1939. évi II. tc. 200. § (1) bek.] tette kötelezővé, kivéve azt az esetet, ha valaki az ilyen adó- vagy adó-vevő készülék (berendezés) létesítését vagy üzemeltetését a rendelet kihirdetését követő napig (március 29-ig) bejelentette.

⁸³ Az 1944. évi 1.250. M. E. számú rendeletet mindössze néhány nappal az 1.130/1944. kormányrendelet kihirdetését követően, 1944. április 3-án alkották meg (kihirdetésére és hatályba lépésére másnap, április 4-én került sor); ez kiterjesztette a rögtönbíraskodást a gyilkosság, a szándékos emberölés, ezek kísérlete, a gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség, valamint a rablás és a rablás kísérlete *minden* esetére (a lőfegyver, robbantószer, illetve mindennemű robbanóanyag felhasználásával elkövetett gyilkosság és szándékos emberölés, az ilyen gyilkosság és szándékos emberölés kísérlete, illetve az ilyen gyilkosság elkövetésére irányuló szövetség; valamint a légvédelmi készültséggel kapcsolatos elsötétítés, úgyszintén a légi riadó ideje alatt elkövetett gyilkosság, szándékos emberölés és rablás /és persze az ugyanilyen jellemzőkkel rendelkező súlyos testi sértés és lopás/ büntetése ugyanis már a korábbi jogszabályok [az 1939. évi 3.431. I. M. E. számú rendelet és az 1941. évi 2.770. M. E. számú rendelet] statáriális eljárást írtak elő.

térbe, a rendkívüli helyzetre tekintettel tetemes részben szintén *extra ordinem* jogi szabályozás keretében, aminek azonban immáron csak egyik, és még csak nem is a legjelentősebb része lesz (pontosabban – a formális jogfolytonosságot figyelembe véve – marad) a statárium.

Felhasznált irodalom:

HELLER Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1945.

KAUTZ Gusztáv: A magyar büntető jog és eljárás tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is. Eggenberger, Pest, 1873.

KECSKEMÉTI Károly: A halálbüntetés eltörlésének ügye az országgyűlésen. Szemere Bertalan 1843. augusztus 19-i beszéde. In: Kerecsi Klára (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 53*. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 1996.

MEZEY Barna: Az 1849. évi megtorlások történetéhez. *Jogtudományi Közöny*, 1999/11. 457–466.

SZÉCHY István: A statárium. A rögtönbíráskodásra vonatkozó jogszabályok. Országos Központi Községi Nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1932.